

Vem styr egentligen grundutbildningen?

Michaël Grimsberg, Fredrik Heintz, Viggo Kann, Inger Erlander Klein och Lars Öhrström

Sammanfattning—Vi belyser olikheter och likheter i hur grundutbildningen styrs på fyra svenska tekniska högskolor. Vi jämför hur lärare och examinatore väljs ut, hur medel fördelas och vilken roll programansvariga (eller motsvarande) har.

Abstract—We examine how the undergraduate education is managed in four Swedish engineering schools. We compare how teachers and examiners are chosen, how funds are distributed and the role of the programme director (or equivalent).

I. INTRODUKTION

Våra lärosäten använder sig i mycket av liknande titlar för olika funktioner i grundutbildningsorganisationen, t.ex. ”programansvarig” eller ”programledare” men har dessa personer också liknande befogenheter, resurser och status i den interna hierarkin? Detta bidrag undersöker specifikt vad ”programansvarig”, ”studierektor” (funktionen som bestämmer vilka lärare som ska undervisa på viss kurs) och ”examinator” har för roller och befogenheter på Chalmers tekniska högskola, Kungliga tekniska högskolan, Lunds tekniska högskola och Linköpings tekniska högskola.

Är vi osäkra på våra respektive roller när vi möts i olika nationella sammanhang och diskuterar kurser och program uppstår lätt missförstånd och oklarheter. Det är också av vikt att belysa och lära sig av olikheter och likheter.

Frågor vi vill belysa handlar om vem som tillsätter examinator och lärare för en kurs? Vilka kriterier som används och kan programmen ha synpunkter eller till och med bestämma?

Vidare tar vi upp vem som kan ta bort eller lägga till en kurs på programmet och om man kan upphandla en kurs från en annan kursgivande enhet istället för den traditionella?

Vi undrar också vilka kriterier som används när ”programansvarig” och ”studierektor” tillsätts och om deras formella makt motsvaras av den informella makten.

Delar av materialet baseras på formella arbetsbeskrivningar och andra dokument, medan andra delar får anses vara författarnas mer subjektiva upplevelser av hur det fungerar i praktiken.

Materialet är organiserat nerifrån och upp, vi börjar alltså med vem som tillsätter lärare på en kurs och slutar med vem som kan initiera eller beställa en ny kurs och också ge denna

Manuskriptet inskickat 26 oktober, 2015.

MG: Programansvarig för kemiteknikprogrammet, Institutionen för kemiteknik, Lunds tekniska högskola vid Lunds universitet; FH: Ordförande programplanegruppen för Mjukvaruteknik samt Studierektor med särskilt ansvar för pedagogiska och didaktiska frågor, Institutionen för datavetenskap (IDA), Linköpings tekniska högskola; IEK: Ordförande i nämnden för data och medieteknik, Institutionen för systemteknik (ISY) / Reglerteknik (RT) Linköpings tekniska högskola; VK: Skolan för datavetenskap och kommunikations pedagogiska utvecklare, Kungl. tekniska högskolan, LÖ: Programansvarig för kemiteknikprogrammet, Institutionen för kemi och kemiteknik, Chalmers tekniska högskola.

nya kurs 100 000 kr (ett schablonbelopp som vi kan anta motsvarar en ny kurs på 7,5 hp) i utvecklingspengar.

Vi har ett förvaltande perspektiv, programomläggningar, större översyner m.m. berörs inte, programmen antas fungera.

Vi har inget organisationsteoretiskt perspektiv utan detta är en mer beskrivande text. Däremot finns det några artiklar som på olika sätt också belyser denna fråga. Programansvarigas olika formella och informella makt och möjligheter att påverka utbildningen vid några nordiska tekniska högskolor har undersökts av Högfeldt och medarbetare [1], och Milburn har skrivit om ”The role of programme directors as academic leaders” baserat på en relativt begränsad studie från ett engelskt universitet [2].

II. RESPEKTIVE HÖGSKOLAS ORGANISATION I KORTHET

A. Chalmers tekniska högskola (Chalmers)

Chalmers har en matrisorganisation med en utbildningsadministrationslinje parallell med institutionsorganisationen. Dessutom har man en tvärgående organisation av tvärvetenskapliga styrkeområden.

Programmen beställer och betalar för kurser som institutionerna ger. Ett utbildningsområde med en utbildningsområdesledare, som sorterar direkt under vicerektor, har det övergripande ansvaret för flera program, t.ex. utbildningsområdet för kemi, fysik och matematik som ansvarar för fem civilingenjörsutbildningar, ett högskoleingenjörsprogram och tekniskt basår.

Värt att notera är att Chalmers lyder under aktiebolagslagen och att inga beslut därför kan tas av nämnder eller kommittéer. All makt utgår från VD (tillika rektor) och persondelegeras nedåt i organisationen.

B. Lunds tekniska högskola (LTH)

LTH har en utpräglad beställar-utförarorganisation där programledningen beställer kurser från institutionerna på uppdrag av utbildningsnämnderna. I programledningen ingår en programledare samt biträdande programledare. Dessa är lärare. Vidare ingår aktuella tjänstemän och studentrepresentanter. Programledaren är också ledamot av utbildningsnämnden. Det pågår en översyn av ledningen för grundutbildningen som beräknas vara klart under hösten 2015.

C. Kungliga tekniska högskolan (KTH)

KTH är organiserat i tio skolor, t.ex. Skolan för datavetenskap och kommunikation. Högsta ansvarig för grundutbildningen inom skolan är grundutbildningsansvarig. Inom varje skola finns ett antal avdelningar. Varje program är knutet till en skola och har en programansvarig.

D. Linköpings tekniska högskola (LiTH)

LiTH har en matrisorganisation där programnämnden

köper kurser av institutionerna. Programnämnden består av lärare, studenter och näringslivsrepresentanter. I mötena deltar även tjänstemän knutna till nämnden (utbildningsledare, studievägledare, nämndsamordnare). Varje programnämnd ansvarar för ett antal olika program. Till exempel så ansvarar Programnämnden för data- och medieteknik för civilingenjörsprogrammen i datateknik, informationsteknologi, medieteknik och mjukvaruteknik, högskoleingenjörsprogrammet i datateknik, kandidatprogrammen innovativ programmering och grafisk design och kommunikation samt masterprogrammet i datavetenskap (Computer Science). För varje program finns en programplanegrupp bestående av lärare som utses av programnämnden och studenter.

III. VEM VÄLJER LÄRARE TILL KURSERNA?

För ett program som fungerar bra kan valet av lärare vara den enskilt viktigaste framgångsfaktorn för en kurs. Faktorer som vi antar spelar roll för om en lärare gör en bra eller dålig insats och som också kan antas vara kända för den funktion, som vi valt att kalla ”studierektor”, som fördelar undervisningen är:

- Ämneskunskap
- Pedagogisk skicklighet
- Total arbetsbelastning
- Språkkunskaper

A. Chalmers tekniska högskola

Viceprefekten på varje institution har det formella ansvaret, men detta är i normalfallet delegerat till avdelningarnas undervisningskoordinatorer. Dessa har ingen formell post i hierarkin, men ersätts normalt med en varierande procentsats av lönen. De har också högst varierande befogenhet, det finns avdelningar där kurser av tradition ”ärvts” inom en forskargrupp och andra där man tar ett större helhetsgrepp på alla avdelningens kurser. Normalt görs det slutgiltiga fördelningen av undervisningen i samråd med avdelningschefen. Det har hänt att examinator för stora kurser som spänner över flera avdelningar sagt nej till föreslagna lärare.

Programansvarig har ingen insyn i denna process och kan formellt bara påverka genom de årligen återkommande överenskommelsesamtalen mellan utbildningsområde (ett flertal program) och institution. Med stöd i t.ex. kursnämndsprotokoll kan man kräva personalförändringar.

Chalmers vicerektor för grundutbildning har klart uttalat att det inte ska finnas några nybörjarlärare på årskurs 1, men det återstår att se om detta följs upp och om organisationen klarar att leverera.

B. Lunds tekniska högskola

Bemanning av kurser sköts helt av institutionerna. I samråd med institutionen kan programledaren diskutera bemanningen om en kurs under en lång period har problem med att studenterna inte är nöjda.

C. Kungliga tekniska högskolan

Studierektorn ansvarar för kursbemanningen. Inga nedskrivna kriterier finns, men det är vanligt att det är samma person som senast höll kursen. Programansvarig kan kontakta studierektorn och ha synpunkter på vem som ska hålla kursen (vilket är ganska vanligt om det är en lärare som är ovanligt engagerad eller en lärare som fått mycket kritik från studenterna), men studierektorn har sista ordet.

D. Linköpings tekniska högskola

På varje institution finns en huvudstudierektor som utses av rektor, Denna har ekonomiskt, pedagogiskt och kvalitetsmässigt ansvar för institutionens kurser. Även kursernas personal, såsom kursledare, övriga lärare och administratörer ingår i studierektorernas grundutbildningsplanering. Studierektor har också ansvar för att bemanna kurserna. Här uppstår andra typer av konflikter, vilka sällan syns på nämndnivå. Om nämnden inte är nöjd med bemanningen så startas en dialog med respektive studierektor

IV. VEM TILLSÄTTER OCH AVSÄTTER EXAMINATORER?

Vi förutsätter här att ”examinator” både garanterar kursens akademiska höjd och är den som har ansvaret för kursens genomförande.

A. Chalmers tekniska högskola

Examinator för en kurs tillsätts av kursgivande institutions viceprefekt i samråd med den programansvarige vars program äger kursen. Ofta kommer initiativet från avdelningarna och är helt okontroversiella men det har också hänt att detta kommit upp på de årligen återkommande överenskommelsesamtalen mellan utbildningsområde och institution.

Problemen handlar då ofta om att kursen haft en ”kursansvarig” lärare och att examinator på sin höjd dykt upp på enstaka föreläsningar men aldrig på kursnämnder eller andra mer informella forum för program och kursdiskussion. Begreppet ”kursansvarig” har nu tagits bort från det styrdokument som handlar om examination och man har klargjort att det är examinator som har huvudansvaret.

B. Lunds tekniska högskola

På fakultetsnivå används bara begreppet kursansvarig. Det innebär att examinator för en kurs utses av institutionen. Det är respektive prefekt som utser examinator för en kurs. Enda undantaget är examensarbete där alla docentkompetenta lärare kan vara examinatorer.

Det är den kursansvariga för respektive kurs som syns externt. Oftast är kursansvarig också examinator på kursen.

C. Kungliga tekniska högskolan

Examinator tillsätts av grundutbildningsansvarig (enligt reglementet i samråd med berörd skolchef och berörd programansvarig, men det är i praktiken sällan programansvarig blir tillfrågad).

Examinator är normalt kursledaren, om denne har fast läraranställning. I annat fall utses en fast anställd lärare som examinator som mest fungerar som galjonsfigur. KTH håller på att utveckla en kurs i examinatorskap som kommer att bli

obligatorisk för alla examinatorer.

D. Linköpings tekniska högskola

Examinator utses av institution (studierektor) på delegation från programnämnden. Nämnden kan diskutera examinatorval med institutionerna men även vid behov återta delegationen.

V. VEM BESTÄMMER VILKEN INSTITUTION ELLER AVDELNING SOM SKA GE EN VISS KURS?

A. Chalmers tekniska högskola

Programansvarig beställer i samråd med utbildningsområdesledaren kurser från olika institutioner. Ett viktigt verktyg är då de årliga överenskommelsesamtalen mellan viceprefekterna vid de olika kursgivande institutionerna och program- och utbildningsområdesledarna.

B. Lunds tekniska högskola

Då LTH är en del av Lunds universitet så kan vi i princip upphandla en kurs från andra fakulteter vilket dock används i begränsad mängd. I första hand används institutioner inom LTH där det i praktiken inte finns någon konkurrens om att ge en kurs inom ett område.

C. Kungliga tekniska högskolan

Programansvarig kan be en annan avdelning än den traditionella att ge en kurs. Ofta är det då en avdelning på den skola som programmet tillhör som tar över kursen, dvs skolan "tar hem kursen", men det kan också vara tvärtom, att en kurs flyttas från den egna skolan till en annan skola.

D. Linköpings tekniska högskola

Programnämnderna tillhör ingen institution utan ligger under fakulteten och kan beställa kurser från en passande institution. En institution kan alltså ge kurser på alla fakulteter. Olika villkor gäller dock för olika fakulteter.

VI. VEM BESTÄMMER OM EN NY KURS SKA STARTA ELLER EN GAMMAL LÄGGAS NED?

A. Chalmers tekniska högskola

Det formella beslutet tas av utbildningsområdesledaren (OUL) men programansvarigs åsikt väger givetvis tungt liksom att det funnit ett samråd med respektive institutions viceprefekt. Mycket ofta medför dock ny kurs en större förändring av ett program, och då ska programrådet, bestående av utomstående representanter (t.ex. från industri och förvaltning) lärare, studieadministratörer och studenter, höras.

B. Lunds tekniska högskola

Det är programledningen som föreslår kursutbudet till sin utbildningsnämnd. Beslutet sker i två steg. I första steget beslutas att kursens skall ges. Varje programledning har beredningsansvar för ett antal institutioner. En institution är kopplat bara till en utbildningsnämnd.

I nästa steg beslutas om vilka program som kursen skall ingå på. Detta bereds av respektive programledning för att beslutas av de aktuella utbildningsnämnderna.

C. Kungliga tekniska högskolan

Det är programansvarig som föreslår läsårsplanen för kommande läsår efter diskussion i programrådet, som typiskt består av PA, programansvarig student, en utbildningsadministratör och en eller två avnämningarrepresentanter. På detta sätt kan kurser ersättas på programmet, men det är ändå institutionen som avgör om en kurs överhuvudtaget kommer att ges. Programansvarigs förslag presenteras i "gru-rådet" på skolan och beslutas av skolchefen. Det är ovanligt att programansvarigs förslag inte går igenom.

D. Linköpings tekniska högskola

Programmets programplanegrupp ansvarar för att ta fram och analysera förslag till nya kurser eller nedläggning av gamla. Förslag till förändringar på ett program kommer nästan alltid från programplanegruppen. Institutionerna kan också komma med förslag vilka då behandlas i programplanegruppen. Programnämnden tar sedan beslut.

VII. VEM KAN GE 100 000 KR I KURSUTVECKLINGSPENGAR

A. Chalmers tekniska högskola

Programansvarig genom skriftligt uppdrag till respektive institutions viceprefekt. Pengar går till institutionen och allokeras vidare genom viceprefektens försorg. Hen utser också ansvarig person eller grupp. Programansvarig har i sin programbudget (skild från kursbudget som går till kursgivande institutioner) i storleksordningen 100 000 – 150 000 att lägga på kursutveckling varje år.

B. Lunds tekniska högskola

Programledningen får inte ersätta institutionerna. Hela anslaget för grundutbildningen ges till institutionerna som därmed får ansvara för kursutveckling. Om ett nytt program inrättas så kan LTHs styrelse genom ett budgetbeslut ge medel för att utveckla programmet.

C. Kungliga tekniska högskolan

Det finns inga centrala kursutvecklingspengar. Skolorna får kursersättningen och kan fördela den som de vill. Vanligt är att skolorna fördelar det mesta till kursgivande avdelning men behåller en viss del för skolcentral administration och för kursutvecklingsmedel som då kan sökas av lärare på skolan. Det är oftast inte så stora medel, normalt betydligt mindre än 100 000 kronor för en kurs.

D. Linköpings tekniska högskola

Kursutveckling förutses ske på institutionsnivå, dvs kursersättningen ska räcka även till normal kursutveckling. Programnämnden kan ge extra pengar till kursutveckling, då handlar det framförallt om projekt som initierats av programnämnden/programplanegrupperna exempelvis nyutveckling av kurser i samband med nytt program (civilingenjör mjukvaruteknik) eller strategiska satsningar (kursutveckling med anledning av UK-ämbetets utvärdering, Ingenjörsprofessionalism på D och U, kurser med mycket dålig genomströmning, ny masterprofil).

VIII. HUR TILLSÄTTTS PROGRAMANSVARIGA

A. Chalmers tekniska högskola

Tjänsten som programansvarig för ett civil- eller högskoleingenjörsprogram utlyses som en 30 % arvoderad tjänst, och vem som helst med fast anställning inom högskolan kan söka. Tillsättningen handhas av en anställningskommitté och vice-rektor för grundutbildning tar det formella beslutet. De senaste två tillsättningarna inom KFM-området har i varje omgång haft två till tre kvalificerade sökande.

B. Lunds tekniska högskola

Tillsättningen av programledare sker av LTH:s rektor på förslag från prefekterna. Vilka kriterier som prefekter använder när de föreslår namn är inte kända.

C. Kungliga tekniska högskolan

Programansvarig utses av skolchefen. Det är ofta inte någon konkurrens om dessa poster. Normalt tillsätts de av fast anställda lärare som är särskilt intresserade av grundutbildningen, men vissa skolor tycker att programansvarig ska vara professor, och då kan personens intresse för grundutbildningen ofta vara mindre.

D. Linköpings tekniska högskola

Programansvarig motsvaras av programnämndens ordförande och av ordförandena i de olika programplanegrupper som bereder ärendena (vice ordförande i programnämnden). Dessa lärare är speciellt intresserade av grundutbildning samtidigt som många även är aktiva forskare.

Programnämnden består av lärare som utses genom val av alla lärare på LiTH (valberedningen består av prefekterna), av studenter som utses av studentkåren och av näringslivsrepresentanter som formellt utses av dekanus men som tillfrågas av nämndordförande.

På varje institution finns en huvudstudierektor som utses av rektor. Övriga studierektor utses av respektive institutions prefekt. Hur institutionerna gör är olika. På Institutionen för Datavetenskap så har varje avdelning en studierektor som de själva utser. Dessutom finns två extra studierektorer, en med ansvar för övergripande pedagogiska och didaktiska frågor och en med ansvar för examensarbeten.

Eftersom programnämnden har ansvar för program- och kursinnehåll så sker diskussioner kring dessa framför allt inom programplanegrupperna och inom nämnden. Båda dessa grupper är representativa med ledamöter från flera olika institutioner. Därmed är det naturligt att de flesta beslut tas i konsensus, även om det kan finnas enstaka avvikande åsikter.

IX. MOTSVARAS DEN FORMELLA MAKTEN AV DEN INFORMELLA MAKTEN?

A. Chalmers tekniska högskola

Programansvarig har stor formell makt speciellt om hen i kniviga situationer har stöd från utbildningsområdesledaren. Det är möjligt, men inte säkert, att programansvariga allteftersom tiden gått blivit mer seniora, oftare är professorer och sitter på mer forskningspengar vilket också ger dem mer informell makt.

Chalmers kommer nu också att införa ett nytt sätt att fördela departementsmedel, med direkta tilldelningar till alla medlemmar av fakulteten, vilket kan innebära att programansvarigas roll stärks ytterligare genom ett klarare ekonomiskt oberoende från institutionerna.

Att tjänsten som PA eller UOL ska anses vara en befordran visas kanske tydligast av de titlar som används på engelska, Head of Programme in X in respektive Dean of Education.

B. Lunds tekniska högskola

Programledaren har ingen formell makt. Alla beslut (utom i individärenden) fattas av utbildningsnämnderna med programledningen som beredande organ.

Under de senaste åren har det skett fokusering på att få grundutbildningen i ekonomisk balans både för fakulteten och institutionerna. Då programledningen inte har deltagit i budgetprocessen så innebär detta att både den formella och informella makten varit svag.

Det programansvarig kan påverka är utformningen av programmet inom regler som LTHs styrelse beslutar om. Det går också att påverka införande av nya delmoment i kurser.

C. Kungliga tekniska högskolan

Besluten tas av skolchefen, så programansvarigs formella makt är liten. Men en driftig programansvarig med informell makt har ändå stora möjligheter att ta och vinna en strid om kurser i programmet, men däremot inte om pengar. Studierektorerna är de som ofta kan komma i kläm mellan utbildningens behov, institutionernas lärarekryteringsprinciper och bemanningsönskemål.

D. Linköpings tekniska högskola

Ordförande är inte ensam utan har nämnden bakom sig, och det är då lättare att diskutera gentemot institutioner än som ensam programansvarig.

X. TACK TILL

Nikola Markovic OUL Björn Åkerman, PA och Carl-Johan Franzen, PA, på Chalmers tekniska högskola har bidraget med nyttiga synpunkter.

REFERENSER

- [1] Högfeldt, Anna-Karin; Strömberg, Emma; Jerbrant, Anna; Berglund, Anders; Hussmann, Peter M.; Villadsen, Jørgen; Kinnunen, Päivi; Malmi, Lauri; Malmqvist, Johan; Baggerud, Björn, "Program leadership from a Nordic perspective-Program leaders' power to influence their program." *Conceive Design Implement Operate (CDIO 2013)*, <http://publications.lib.chalmers.se/publication/178711-program-leadership-from-a-nordic-perspective-program-leaders-power-to-influence-their-program>
- [2] Milburn, Peter C. "The role of programme directors as academic leaders", *Active Learning in Higher Education* 2010 11: 87, pp. 123–135, DOI: 10.1177/1469787410365653, <http://alh.sagepub.com/content/11/2/87>